

विद्यार्थ्यांशी हितगुज

पंजापिना ब्रह्माकुमारी ईश्वरी विश्वविद्यालय

विद्यार्थ्यांशी हितगुज

प्रजापिता ब्रह्मा कुमारीजू ईश्वरीय विश्व
विद्यालय आबू पर्वत, (राजस्थान)

विद्यार्थ्यांशी हितगुज

विद्यार्थ्यांनो! अध्ययन-काळ हा तुमच्या आयुष्यातील सर्वश्रेष्ठ काळ. या दिवसात तुम्ही संसारात गुरफटलेले नसता. लिहणे-वाचणे, खेळणे-बागडणे, मौज-मजा करणे आणि अगदी निश्चिंत रहाण्याचे तुमचे दिवस. विशेष म्हणजे ब्रह्मचर्य पालन करण्याचे तुमचे हे दिवस. या दिवसांत तुम्ही महात्म्यांसारखे असता. पालकांच्या आशांचे दीप, समाजाचे आणि देशाचे आधारस्तंभ आणि मानव समाजाचे सर्वांत मौल्यवान घटक तुम्ही आहात. तुमच्या विकासाबद्दल समाजाला आस्था असते व तुमच्या उन्नतीचा राष्ट्राला अभिमान वाटतो. तुम्ही उमलणारी फुले, तुमचे हसरे चेहरे, तुमचा उल्हास-उत्साहाचा झरा आणि कर्मरूपाने सतत वाहणारी तुमची शक्तीधारा पाहून प्रत्येकाला आनंद होतो. प्रौढआणि वयोवृद्ध लोकांना कधी कधी वाटते की, ते दिवस किती चांगले होते! जीवनातील हे दिवस संस्मरणीय असतात. निष्पाप आणि विकसनशील जीवनासाठी तुम्हाला प्रौढआणि वयोवृद्ध लोकांचा आशीर्वाद. तसेच आई-वडील, पालक आणि आप्तेष्टांच्या हार्दिक शुभेच्छा.

शुभेच्छा आणि आशीर्वाद देताना काही सूचनांही आम्ही देऊ इच्छितो. तुमचे भाग्य बनविण्यासाठी, तुमच्या पूर्ण विकासासाठी,

जीवनातील उद्दिष्ट गाठण्यासाठी तसेच तुमचे जीवन कृतकृत्य होण्यासाठी ह्या सूचना मार्गदर्शक ठरतील. विद्यार्थ्यांनो, ह्या सूचना म्हणजे तुम्हाला आदेश, निर्देश वा उपदेश नसून आमच्या अनुभवी जीवनाचे सुगंधी सार आहे. ह्या सूचना म्हणजे तुमच्यासाठी काही नजराणे, काही प्रेमळ भेटी आहेत. भेटी अनमोल नसल्या तरी त्या प्रेमाने दिलेल्या असल्यामुळे स्वीकारल्या जातात. तुमच्या जीवनातील आदर्शवाद आणि सर्वोच्च पद मिळविण्याची तुमची इच्छा पाहून आम्ही तुम्हाला काही शब्द-सुमने सादर करीत आहोत. ही तुमच्यासाठी ईश्वर दत्त ठेव आहे, मानवमात्राच्या व्यावहारिक जीवन-दर्शनाचा वारसा आहे. जो आम्ही तुम्हाला देऊ इच्छितो. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, ह्या शब्द-सुमनांच्या सुगंधाचा वास घ्या, यांचा जीवनात उपयोग करा आणि पहा, कोणता रंग फुलतो ते! या सूचना अंमलात आणा आणि अविनाशी सुख प्राप्त करा.

विद्यार्थ्यांनो, तुमचे मुख्य काम आहे लिहिणे आणि वाचणे, ज्याचा उद्देश आहे सत्य जाणणे, जगात जे काही घडत आहे, ज्याचे कारण इच्छा अर्थात् जिज्ञासा पूर्ण करणे. म्हणजे थोडक्यात अंधारातून प्रकाशाकडे जाणे. जे काही शिकाल, त्यावर विचार करा, त्यावर मनन

करा. त्याच्या खरे-खोटेपणावर निःपक्षपातीपणे चिंतन करा. विवेक वा तर्काच्या आधारे ते खरे वाटत असेल तर ते मान्य करा; खोटे वाटत असेल, तर सोडून द्या. पडताळून पहाण्यासाठी तुमच्याजवळ कोणतेही साधन नसेल, तर ते वाचा, ऐका व समजण्याचा प्रयत्न करा, पण त्याविषयी निश्चित मत वा विचार बनवू नका. तसेच त्याबाबतीत कट्टरवादी होऊ नका. उलट असा विचार करा की, हे खरे वा खोटेही असू शकेल. म्हणून तुम्ही तटस्थ रहा. कारण त्याविषयी सखोल अभ्यास अद्यापि करायचा आहे.

काही विषयांवर अनेक मते आहेत. मोठ-मोठे विद्वान, बुद्धीवादी वा विचारवंत त्यांवर आपापले विचार मांडतात ते आपल्या मताच्या पुष्ट्यर्थ उदाहरणे देतात. इतरांच्या संशोधनाचा आधार घेतात, त्यांच्या ग्रंथांचे संदर्भही देतात. जर ते विवेकशील, चारित्र्यवान, निःस्वार्थी, निःपक्षपाती आणि अनुभवी असतील, तर त्यांचे म्हणणे बरोबर असण्याचा संभव आहे. तरी देखील तुम्ही स्वतंत्रपणे विचार करा. याबाबतीत कधीही पक्षपात करू नका, भावूक बनू नका. पूर्वग्रह, दुराग्रह आणि संकुचितपणा सोडून सत्य ग्रहण करा. आज अनेक क्षेत्रांत पूर्वग्रह, हटवाद, रुढीवाद, कट्टरवाद व संकुचितवृत्तीमुळे

मारझोड, तंटे-बखेडे, वैर-वैमनस्य, खून होऊन वातावरण दूषित बनले असल्याचे तुम्ही पहात नाही का? तुम्ही उदार अंतःकरणाने, खुल्या मनाने, केवळ सत्यच नव्हे तर परम सत्य, शाश्वत सत्य, सार्वभौम सत्य जाणण्याचा प्रयत्न केलात, तरच विद्येची जननी जिज्ञासा खऱ्या अर्थाने पूरी होईल. तुम्ही असे सत्य जाणण्याचा प्रयत्न करा की, जे 'शिव' (अर्थात कल्याणकारी) आणि 'सुंदरही' असेल व तेच तुमच्या मनाची मलीनता धुवून काढून, तुमच्या चारित्र्यातील दोष नाहीसे करून, त्यातील सौंदर्य निर्मळ करून तुमचे जीवन उज्ज्वल करील. असेच सत्य जाणा, त्याचा प्रयोग करा आणि सुखी व्हा.

विद्यार्थी-जीवनात मन लावून अभ्यास करणे आवश्यक आहेच पण त्या व्यतिरिक्त सात्त्विक भोजन, स्वास्थ्य, चारित्र्य आणि ब्रह्मचर्याचीही आवश्यकता आहे. ब्रह्मचर्य न पाळल्याने अर्थात् मनात अशुद्ध संकल्प, विचार आल्याने शरीर आणि मेंदू यांच्या विकासासाठी आवश्यक असणाऱ्या रासायनिक द्रव्यांचा व मौल्यवान् शक्तीचा क्षय होतो. सात्त्विक आणि शाकाहारी आहाराऐवजी तामसी आहार घेतल्याने, अधिक तिखट-मसालेदार, अधिक आंबट, शिळे, वायुसारक, उष्णता-वर्धक व उत्तेजक पदार्थ सेवन केल्याने प्रकृती

बिघडते. सारासार विचार नष्ट होतो व मनात पाशवी, आसुरी वृत्तींचा उदय होतो. वाईट मित्रांच्या संगतीने अश्लील कादंबऱ्या आदी वाचल्याने तसेच अधोगतीस नेणारे बोलपट वा नाटके पाहिल्याने चारित्र्य नष्ट होते. असे विद्यार्थी आपले स्वतःचे भवितव्य अंधकारमय करीत असतात. लोक त्यांना दूषणे देतात, बदनाम करतात, समाज त्यांना गुन्हेगार ठरवितो, त्यांच्या कुटुंबांतील लोकांना त्यांची लाज वाटते, आपल्याजवळ असलेली संपत्ती वा प्राप्ती ते एक दिवस गमावून बसतात. परिणामी गुन्हेगारांच्या यादीत त्यांचे नाव पोलीस घालतात. कधी कधी त्यांना तुरुंगाची हवाही खावी लागते. ते जेव्हा शुद्धीवर येतात, तेव्हा खूप उशीर झालेला असतो. म्हणून तुमचे चारित्र्य नष्ट करणाऱ्या सहाध्यायांशी किंवा शेजाऱ्यांशी कधीही मैत्री करू नका. अन्नदोष व संगदोष ह्यांपासून नेहमी दूर रहा. मन मलीन करणारी पुस्तके कधीही वाचू नका. ह्या दोन्ही कुसंगांपासून चारित्र्याचे रक्षण करण्यासाठी तुम्ही स्वतःच स्वतःचे पहारेकरी बना. तुमच्या अन्य गोष्टींचे रक्षण तुमचे चारित्र्यच करील.

विद्यार्थ्यांनो वाईट पाहू नका, वाईट ऐकू नका, वाईट बोलू नका, वाईट चिंतू नका व वाईट करू नका. ही पंचसूत्री जर तुम्ही

आत्मसात केलीत, तर तुमच्या जीवनात सदोदित हर्षोल्लास राहिल, व तुमचे जीवन सफल होईल यात संशय नाही. ज्याच्या चारित्र्याचे अधःपतन होते, त्याचे मन कधीच शांत व संतुष्ट नसते. कारण त्याचा अंतरात्मा सदैव त्याला धिक्कारीत व दूषणे देत असतो. मनात सदैव औदासिन्य वास करते, त्याला कधीही सुख लाभत नाही. लोक जेव्हा त्याची स्तुती करतात, तेव्हा त्याचे अंतर्मन त्याच्या कलंकित चारित्र्याचे चित्र त्याच्यासमोर उभे करते व मग त्याचा दुष्टपणा डोळ्यात गेलेल्या धुळीच्या कणाप्रमाणे बोकू लागतो. आत्मग्लानी जर छायेप्रमाणे पाठलाग करीत असेल, तर त्या जीवनाला अर्थच नाही. म्हणून विद्यार्थ्यांनो, झाले गेले विसरून जाऊन जीवनरूपी पुस्तकाचा नवा अध्याय सुरू करा, आळसाला जीवनात थारा देऊ नका. कोणाच्या सांगण्यावरून, कोणाच्या प्रभावाखाली वा दबावाखाली येऊन तुमचा आत्मा विकू नका, चारित्र्य लुटू देऊ नका. कारण जर चारित्र्यच नष्ट झाले, तर असे शिल्लक काय राहणार, की ज्याचा अभिमान वाटावा?

विद्यार्थ्यांनो, विद्यार्जनाचे दिवस हे जीवनाच्या प्रारंभी काही चांगले निर्माण करण्याचा काळ असतो. त्यावेळी जे संस्कार घडतात व घडविले जातात, त्यांवर जीवनाची इमारती उभी राहत असते. याच

काळात ज्या सवयी जडतात, त्या दृढहोतात. रोपटे ताठ रहावे म्हणून त्याला काठीचा आधार दिला जातो. त्याचप्रमाणे विद्यार्थी जीवनही कोमल रोपट्याप्रमाणे असते व याचवेळी त्याला सुशिक्षण, चांगले वळण व सुसंस्कार रूपी काठीची आवश्यकता असते. चारित्रिक व नैतिक शिक्षण विद्यार्थी जीवनात लाभले नाही, तर अपप्रवृत्तीकडे तो आकर्षित होण्याची शक्यता असते. त्यामुळे त्याचा जीवन-वृक्ष वाकडा-तिकडा उभा राहण्याची शक्यता असते. तसा तो उभा राहिल्यास कोसळून पडण्याचीही शक्यता असते. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, तुम्ही नैतिक शिक्षण व चारित्र्याकडे विशेष लक्ष द्या.

भाग दुसरा

विद्यार्थ्यांशी हितगुज

विद्यार्थ्यांनो, कोणतेही कर्म पुनःपुन्हा केल्याने त्याची सवय लागते. माणूस एकदा रागावला, तर तो दुसऱ्यांदा रागावण्यास प्रवृत्त होतो, दुसऱ्यांदा रागावल्याने तिसऱ्यांदा रागावण्याची त्याला उर्मी येते. अशा रीतीने पुनरावृत्तीमुळे सवयी दृढहोतात व त्यांचे नंतर संस्कारात रुपांतर होते. सवयी जितक्या दृढहोत जातात, तितक्याच त्या बदलणे पुढे कठीण होऊन बसते. म्हणून विद्यार्थी जीवनात सवयींकडे लक्ष देणे

आवश्यक आहे. प्रारंभापासूनच चांगल्या सवयी लावून घेतल्यास चांगले संस्कार घडविल्यास, अपप्रवृत्ती निर्माण होणार नाहीत व त्यांपासून मुक्त होण्यासाठी मेहनतही करावी लागणार नाही. या अपप्रवृत्तींचा त्याग करण्यासाठी भविष्यकाळात एखादे साधन जवळ केले, तर लगेचच मोठ्या कठीण प्रसंगाला तोंड द्यावे लागेल व खूप परिश्रम करावे लागतील. म्हणून प्रारंभापासून अनिष्ट सवयी लागू न देणे हे सर्वात उत्तम. अन्यथा ज्याप्रमाणे एखादा कपडा खूप मळल्यावर तो धुऊन स्वच्छ करणे कठीण जाते, त्याचप्रमाणे पक्क्या अपप्रवृत्तींचा त्याग करणे अत्यंत कठीण जाते, नव्हे, ते पर्वत हलविण्यासारखे आहे. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, सदगुण आणि दुर्गुण व मानवी आणि अमानवी प्रवृत्ती यांचे ज्ञान प्राप्त करून विद्यार्थीदशेतच मानवी मूल्ये व नैतिक नियम स्थापन करण्याकडे लक्ष द्या. अपप्रवृत्तींना प्रारंभीच थारा न देणे यातच शहाणपण आहे. ही नीती आत्मसात करा व निरंतर सुखी व्हा.

जीवन सुखद बनविणे ही एक कला आहे. जीवनात शांती कायम ठेवणे ही एक विद्या आहे. जीवन म्हणजे काय याचा अभ्यास करणे हे एक विज्ञान आहे. विद्यार्थ्यांनो, तुम्ही कला शिकत आहात, विद्यांचा अभ्यास करीत आहात, पण तुम्ही जर मन शांत कसे ठेवावे, ही

कला शिकला नाहीत, जीवन सुखमय करण्याचे विज्ञान शिकला नाहीत, तर लौकिक शिक्षणाद्वारे तुम्ही पैसा मिळवू शकाल, वस्तूंचा संग्रह करू शकाल, साधनेही गोळा करू शकाल, पण शांतीशिवाय या सान्या गोष्टी व्यर्थ आहेत, त्या चांगल्या वाटणार नाहीत. चिंताग्रस्त माणसाला फोम रबरची गादी व इनलॉपची उशी घेऊनही सुखाची झोप येत नाही. याचप्रमाणे जीवन निश्चिंत, निर्भय आणि नितांत हर्षित ठेवण्याची कला शिकल्याविना पदरी गाडी-बंगला, नोकर-चाकर, पैसा-अडका व परिवार असूनही माणूस सुखाचा श्वास घेऊ शकणार नाही. भविष्यात त्याला जेव्हा दुर्घटना, कुवार्ता, हानी, शोक, अपयश आदींना तोंड द्यावे लागेल, तेव्हा तो अशांतीने विव्दळ लागेल आणि व्यथित व शोकाकूल होईल. तेव्हा ज्याप्रमाणे आग विझविण्यासाठी पाण्याचा साठा व अग्निशामक यंत्र-सामग्री सज्ज ठेवण्याची आवश्यकता असते, त्याप्रमाणे पुढील आयुष्यात अशांतीचे व दुःखदायक प्रसंग येण्यापूर्वीच विद्यार्थी-जीवनात या विद्येचा, या कलेचा व या विज्ञानाचा अभ्यास आवश्यक आहे. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, यांचा अभ्यास करा आणि निरंतर सुखी व्हा.

विद्यार्थ्यांनो, रसायनशास्त्रात (Chemistry) किंवा

भौतिकशास्त्रात (Physics) प्रत्येक क्रियेचे परिणाम तपासून पाहिले जातात. त्याप्रमाणे मानवी कर्मांचेही एक शास्त्र आहे. अर्थशास्त्रात किंवा रसायनशास्त्रात आपण शिकतो की, अमूक घडामोडींमुळे किंवा प्रयत्नामुळे अमूक परिणाम (फळ) घडतो. याचप्रमाणे मानवी कर्मांचेही कोणते ना कोणते फळ - मग ते सुखाच्या रूपाने वा दुःखाच्या रूपाने असो - देत असतात. फरक इतकाच की, भौतिक पदार्थ, रासायनिक द्रव्ये सजीव नसल्याने (अचेतन) विचार, निर्णय वा सुख-दुःखाची अनुभूती करू शकत नाहीत. याउलट मानव हा सजीव (सचेतन) असल्याने विचारशील आहे, उद्देश समोर ठेवून तो कर्म करतो, इच्छेने वा आवश्यकता भासल्याने प्रेरित होऊन तो कर्म करतो; समाजावर होणाऱ्या त्याच्या परिणामांचा विचारही अगोदर करू शकतो. अशा रीतीने मानवी कर्मांचा परिणाम, चांगला वा वाईट, घडत असतो. याउलट रासायनिक द्रव्ये, भौतिक पदार्थ वा प्राकृतिक शक्ती यांच्या क्रिया-प्रक्रियांत निर्णय नसल्याने त्यांच्याकडून नैतिक मूल्ये अपेक्षिते व्यर्थ आहे; पण मानव हा संवेदनाशील आहे, कर्ता व भोक्ताही आहे, म्हणजे तो आपल्या नैतिक व अनैतिक कर्मांचे परिणाम स्वतः तर भोगतोच, पण तो ज्याचा घटक आहे, त्या समाजावरही त्याच्या कर्मांचा

परिणाम होत असतो. त्या नैतिक मूल्यांना (जी नंतर शीघ्रतेने सुख वा दुःख निर्माण करीत असतात.) चांगले वा वाईट, पुण्य वा पाप, सत्कर्म वा विकर्म म्हटले जाते. तेव्हा ज्याप्रमाणे विज्ञानात रासायनिक वा भौतिक क्रियांचा, प्रतिक्रियांशी संबंधित नियमांचा बोध होतो व ते नियम जाणून घेऊन आपण त्यांचा उपयोग आपल्या जीवनात करीत असतो, त्याप्रमाणे कर्मांचे सिद्धांत किंवा चांगले व वाईट यांचे नियम जाणून घेऊन आपणही आपल्या जीवनात आपल्या तसेच समाजाच्या सुखसोयीसाठी त्यांचा उपयोग करू शकतो. म्हणून विद्यार्थ्यांनो, तुम्ही प्राकृतिक नियमांचा अभ्यास करता, त्याप्रमाणे नैतिक नियमांचे ज्ञानही प्राप्त करून घेऊन ते जीवनात उतरविण्याचा प्रयत्न करा, व चांगले, अधिक चांगले वा सर्वाधिक चांगले बनण्याचा प्रयत्न करा. तुम्ही आपली कर्मे श्रेष्ठ बनवा व निरंतर सुखी व्हा.

विद्यार्थ्यांनो, जड आणि सचेतन यांविषयी पूर्वीच सांगितले आहे त्यांकडे पाहिल्यानंतर शरीर प्रकृतिकृत आहे व रासायनिक व भौतिकशास्त्रांच्या नियमांनुसार कार्य करते, मग सचेतनतेचे स्रोत कोणते आहेत? तुम्हाला माहितच आहे की, संकल्यांना, विचारांना वजन नाही. ते जागाही व्यापित नाहीत, त्यांची गतीही मोजता येत नाही.

म्हणजे विचार अभौतिक आहेत, नाही का? विचार, संकल्प कोणतेही रासायनिक द्रव्य नाही, स्थळ-कालातील असून गुरुत्वाकर्षण, प्रकाश इत्यादी प्राकृतिक शक्तींहूनही भिन्न आहेत, ते प्राकृतिक मेंदूची निर्मिती नाहीत. कारण विचार तर आपल्याविषयी निर्णय घेतात, आपल्यावर टीका करतात, आपले मुल्यांकन करतात. स्वतःचे विचार स्वतःला प्रभावित करतात आणि त्यांचा परिणाम म्हणजे माणूस खुश होतो, त्याला सुख प्राप्त होते किंवा पश्चातापाने तो दुःखी होतो.

शिवाय, मेंदूतज्ज्ञ व स्नायुतज्ज्ञ अलिकडे मानू लागले आहेत की, मेंदूचे निरनिराळे भाग भिन्नभिन्न ज्ञानेंद्रियांद्वारे संदेश प्राप्त करतात आणि त्या सर्वांचा समन्वय साधणारा, त्याविषयी निर्णय घेणारा व त्यानुसार शरीराच्या निरनिराळ्या अवयवांद्वारे कार्य सुरू व बंद करणारा मेंदूहून वेगळाच कोणी आहे. हे देखील त्यांच्या निदर्शनास आले आहे की, मेंदूच्या डाव्या व उजव्या गोलार्धात ताळमेळ साधत असताना कार्य करून घेणारी चैतन्य आणि विचारवंत अशी अभौतिक आणि संवेदनशील सत्ता आहे. कारण त्यांनी संशोधनाद्वारे हेही जाणले आहे की, संवेदनांच्या अभिव्यक्तीचे

केंद्र जरी मेंदूत असले, तरी संवेदनांचा अनुभव कोण्या अन्य सत्तेलाच होत असतो, जी स्वतःसाठी 'मी' याशब्दाचा वापर करीत असते. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, तुम्ही ज्या 'मी' 'मी' म्हणणाऱ्या त्या सत्तेला जाणून घ्या, त्यानुसार वागा आणि निरंतर सुखी व्हा.

'मी' म्हणणारी सत्ता अभौतिक अर्थात् शरीर व मेंदूहून भिन्न अशी कोणी चैतन्य, शाश्वत सत्ता आहे असे न मानणारे काही वैज्ञानिक व दार्शनिक आहेत, त्याचे काय असे तुम्ही विचाराल. तुमचे म्हणणे बरोबर आहे. असे लोक आहेत खरे! परंतु कोट्यवधी लोक असेही आहेत की, जे अभौतिक आणि चैतन्य सत्तेचे शरीराहून वेगळे अस्तित्व मानतात. कित्येक वैज्ञानिक असेही आहेत (ज्यांनी विज्ञानाच्या कोणत्या ना कोणत्या क्षेत्रात नोबेल पारिगोषिक मिळविले आहे) जे शरीराहून भिन्न अशी एक चैतन्य सत्ता आहे असे मानतात. तसेच असेही आध्यात्मवादी आहेत की, जे शरीर-विज्ञानाच्या आधारे स्पष्ट करतात की 'आत्मा' म्हणविणाऱ्या त्या अभौतिक चैतन्य सत्तेचा शरीराशी संबंध असून तिचे निवासस्थान मेंदूत आहे व ती सत्ता शरीराकडून कार्य करून घेत असते. अशा आध्यात्मिक शिक्षण-संस्थाही आहेत की, जेथे शरीर-विज्ञान आणि इतर विज्ञान जाणणारे

लोक विज्ञानसंमतरतीत्या स्पष्ट करतात की, मेंदूच्या जवळपास एक चैतन्य, अविनाशी सत्ता आहे, जिला हिंदू 'आत्मा' म्हणतात, मुसलमान 'रूह' म्हणतात तर ख्रिश्चन बांधव 'सोल' (Soul) म्हणतात.

विद्यार्थ्यांनो, इतर अनेक वैज्ञानिकांनी, विशेषतः शरीर विज्ञान तज्ज्ञांनी पुनर्जन्माचे वृतांत पडताळून ते संग्रहित केले आहेत; संमोहन प्रतिगमनाद्वारे (Hypnotic Regression) व्यक्तींची चेतना (Consciousness) त्यांच्या पूर्वजन्माच्या अवस्थेला घेऊन जाऊन त्यांच्या पूर्वजन्मांच्या माहितीचे संग्रहही प्रसिद्ध केले आहेत. तसेच शरीरापासून काही काळ वेगळे झाल्यानंतरची माहिती पडताळून तिचे संग्रही प्रकाशित केले आहेत. याशिवाय तर्काच्या आधारेही हे स्पष्ट करता येते की, शरीराहून भिन्न 'आत्मा' नावाची चैतन्य सत्ता आहे.

तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, तुम्ही या सर्वांचा स्वतंत्रपणे विचार करा. त्यांची अनुभूती घ्या आणि ठरवा की, तुम्ही कोण आहात, शरीर की चैतन्य सत्ता? स्वरूपविषयक सत्य जाणून घ्या आणि निरंतर सुखी व्हा.

भाग तिसरा

विद्यार्थ्यांशी हितगुज

विद्यार्थ्यांनो, जगातील अनेकानेक पदार्थांचे ज्ञान वा विज्ञान प्राप्त करण्यासाठी तुम्ही वेळ, पैसा व शक्ती खर्च करता, मग तुम्ही स्वतःला जाणण्यासाठी कां बरं काहीच करत नाही? स्वतःला जाणल्याशिवाय अन्य गोष्टीच्या मागे लागणे म्हणजे 'दिव्याखाली अंधार.' ही बहिर्मुखता झाली. एखाद्याला जाणून घेण्याची जिज्ञासाच होत नसेल, तर त्याची आध्यात्मिक जिज्ञासा (जसा जठराग्नी मंद पडतो तशी) मंद आहे, असे म्हणावे लागेल. आध्यात्मिक रोगाचे ते एक लक्षण आहे व तो रोग बरा करण्याची आवश्यकता आहे. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, "मी कोण? कोठून आलो? मला कोठे जायचे आहे? जीवनाचा उद्देश काय? चांगुलपणा व वाईटपणा यांत फरक काय? मला माझी कर्मे चांगली व श्रेष्ठ कशी बनविता येतील," हे जाणून घेऊन सदैव सुखी राहा.

विद्यार्थ्यांनो, आज सर्वत्र घोषणा करण्यात येते की 'वसुधैव कुटुंबकम्' म्हणजे आपण सर्व एका विशाल कुटुंबाचे सदस्य आहोत असेही म्हणतात की, हिंदू, मुस्लिम, ख्रिस्ती आदी आपसात भाऊ-

भाऊ आहेत. या दोन्हीवरून हे स्पष्ट होते की, सर्वांच्या मनात 'आपण आत्मा आहोत आणि एका परमात्म्याची मुले आहेत,' हे सत्य सुप्त रूपाने आहे, आपण जर स्वतःला आत्मा मानले नाही व एका परमात्म्याची मुले मानले नाही, तर हिंदु, मुस्लिम, शीख, ख्रिस्ती आदींना भाऊ-भाऊ म्हणता येणार नाही. शारीरिकदृष्ट्या आपल्या सर्वांचे मातापिता वेगवेगळे आहेत. म्हणजे दैहिकदृष्ट्या आपण आपसात भाऊ-भाऊ नाही. यावरून स्पष्ट होते की, आत्मिक नात्याने आपण भाऊ-भाऊ आहोत व एका परमात्म्याची मुले आहेत. जर आपण स्वतःला आत्मा मानले नाही, तर बंधुत्वाचा आधारच नष्ट होईल. आपसात स्नेह, सहानुभूती, सहकार्य, सहअस्तित्व व सहनशीलता जोपासण्यासाठी 'विश्व-बंधुत्व' किंवा 'वसुधैव कुटुंबकम्' या सिद्धांताचा स्वीकार करणे आवश्यक आहे. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, या सिद्धांताचा स्वीकार करून सदैव सुखी राहा. यामुळे सदगुणांचा विकास होऊन कर्मे सत्कर्मे बनतील. आपसातील कडवटपणा नष्ट होऊन एकसंघ समाज निर्माण होईल.

विद्यार्थ्यांनो, माणसाच्या इच्छांना अंत नसतो. त्या भोगता भोगता तो वृद्ध झाला, तरी त्याच्या इच्छा पूर्ण होत नाहीत. कित्येक

इच्छा जीवनातील आवश्यकता पुऱ्या करण्यासंबंधी असतात, तर कित्येक इच्छा उच्च उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी असतात, तर काही इतरांचे भले करण्यासाठी असतात; पण अनेक इच्छा विषयोपभोगांच्या भावनेतून निर्माण होत असतात. वासना भोगण्याच्या भावनेने त्या निर्माण होत असतात. अंमली पदार्थांचे सेवन, इंद्रियांचे आवेग आणि मनाची तृष्णा तृप्त करण्याच्या भावनेने वासना निर्माण होतात. या इच्छा विवेकाला कुलूप ठोकतात; अविवेकी कृत्ये करण्यासाठी त्याला विवश करतात व आपला गुलाम बनवितात. जी व्यक्ती साधेपणा, संयम-नियम, मर्यादा आणि आत्मनियंत्रण करून जीवन व्यतीत करते, तीच आंतरिक सुख-शांतीची अनुभूती करू शकते. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, तुम्ही साधेपणा, संयम-नियम आत्मसात करा, मर्यादा पाळा व संतुष्टता धारण करून सदैव सुखी राहा.

विद्यार्थ्यांनो, प्रत्येक व्यक्तीचे आपले स्वतःचे व्यक्तिमत्व असते. कित्येकांचे व्यक्तिमत्व प्रभावशाली व प्रशंसनीय असते, तर कित्येकांचे मध्यम वा अधम अर्थात् सामान्य वा नीच तसेच क्लेषदायी असते. कित्येकांच्या व्यक्तिमत्वात समदृष्टी, सामंजस्य, समतोलपणा, व्यवस्थितपणा व पूर्णता असते, तर कित्येकांचे मन द्विधा वा बेताल

असते. जो माणूस सदाचारी, सर्वांशी मित्रत्वाने व प्रेमळपणे वागणारा गुणग्राही, विनोदप्रिय (अश्लील नव्हे), प्रसन्नचित्त, सेवाप्रिय, शालीन स्वमान-निष्ठ आणि इतरांना मान देणारा नम्रचित्त धैर्यवान असतो त्यालाच महान् व्यक्तिमत्त्वाचा स्वामी मानले जाते. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो तुम्ही देखील तुमच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करा. सदगुण, सद्वृत्त धारण करा, सद्वर्तन ठेवा आणि सदैव सुखी राहा व इतरांनाही सुख करा.

विद्यार्थ्यांनो, ज्याच्या व्यक्तिमत्त्वाचा योग्य विकास झालेले असतो. तो मनाने उदार असतो, तो संकुचित विचारांचा, दुःस्वास द्वेष वा तिरस्कार करणारा नसतो. तो गरिबांना, दलितांना कमी लेखित नाही. त्यांच्याशी गैरवर्तनही करित नाही. धर्मभेद, वर्णभेद, भाषाभेद राष्ट्रभेद इत्यादी मनुष्यकृत भेदांच्या आधारे इतरांशी अनादरा तिरस्कारयुक्त व अनुचितरीत्या तो वागत तर नाही; पण तो सर्वां आत्मिकरूपात पाहतो. त्यांना परमपिता परमात्म्याची मुले मानून त्यांच्याशी बंधुभावाने वागतो. जाती, धर्म, पंथ, वंश इत्यादीं सृष्टीरूपी बागेतील रंगी-बेरंगी फुले मानतो किंवा एकाच वृक्षाचे भिन्न-भिन्न फांद्या मानतो त्यांना एकाच मानवी कुटुंबाचे सदस्य

समाजरूपी शरीराची विभिन्न अंगे समजून वागतो. त्याच्या मनात सर्वाविषयी सदैव शुभ-भावना व शुभकामना असतात. तो सर्वांवर प्रेम करतो व सर्वांना सहकार्य देतो. तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, या भावना सर्वांप्रती बाळगा व निरंतर सुखी रहा आणि इतरांनाही सुखी करा.

विद्यार्थ्यांनो, आज कित्येक लोक चांगुलपणा आणि वाईटपणा ह्यांमध्ये फरक आहे, असे मानीत नाहीत वा जाणत नाहीत, अथवा जाणूनही त्यानुसार आचरण ठेवीत नाहीत, पण आता शरीर-विज्ञान तथा चिकित्सा-विज्ञानाद्वारे केलेल्या परीक्षणाने स्पष्ट झाले आहे की, चांगली व वाईट कर्मे, गुणात्मक व अकरणात्मक कर्मे ह्यांत फरक आहे. इलेक्ट्रो-इनसिफिलोग्रॅम या यंत्राद्वारे वैज्ञानिकांच्या लक्षात आले आहे की, जेव्हा एखाद्या व्यक्तीत क्रोधाचा उद्रेक होतो, तेव्हा तिच्या मेंदूतून ज्या विद्युत-लहरी उत्पन्न होतात, त्या शांत व्यक्तीच्या मेंदूतून उत्पन्न होणाऱ्या लहरींहून भिन्न असतात. त्यांच्या हेही लक्षात आले आहे की, त्यावेळी हृदयाचे ठोके अधिक जलद गतीने पडत असतात व स्नायुबंध ताणले जातात. या प्रयोगांच्या निष्कर्षाचा अभ्यास करून ते या निर्णयाप्रत आले आहेत की, क्रोधाच्या उद्रेकामुळे माणसाच्या शरीरातील कित्येक ग्रंथीतून असे स्त्राव बाहेर पडतात की,

ज्यामुळे साऱ्या स्वयंचलित मज्जा-संस्थेवर (Autonomous Nervous System) वाईट परिणाम होतो व त्यांचा मेंदू, फुफ्फुस स्नायुबंध सर्वांवर असा अनिष्ट प्रभाव पडतो की, त्याचे शारीरिक स्वास्थ्य बिघडू लागते. त्याची रोग-प्रतिकार शक्ती कमी होते व हृदय-रोग, श्वास-रोग इत्यादी अनेक रोग त्याला घेरतात. त्याचा रक्तदाब वाढतो. मानसिक तणावामुळे त्याला कर्करोगासारखे भयानक किंवा दुःसाध्य रोगही जडतात. घृणा, द्वेष, इत्यादींचा विपरीत परिणाम त्याच्या मेंदूवर, शरीरावर पडतो. तसेच समाजालाही अशी कर्मे दुःखदायी ठरतात. क्रोधविवश माणूस इतरांना अशांत करतो. वस्तूंची मोडतोड करतो. अशी अनेक तऱ्हेची वाईट कृत्ये करतो. आज जगात होणारी हिंसा, तंटे-बखेडे, मारझोड, खून-मारामाऱ्या या कारणानेच होत आहेत. त्यामुळे समाजाला आर्थिक नुकसानीस तोंड द्यावे लागते. अनेकानेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. अशा रीतीने माणसाच्या ज्या कर्मांमुळे शोक, चिंता, भय, क्रोध, घृणा, द्वेष, तणाव, चिथावणी, उत्तेजित करणे, बहकाविणे इत्यादी गोष्टी घडतात, नैतिक नियम व मर्यादांचा भंग होतो, अशांती, रोग व आर्थिक व शारीरिक दुःखे निर्माण होतात, ती कर्मे वाईट होत. याउलट ज्या कर्मांमुळे स्वास्थ्य,

सुख, शांती, आर्थिक प्रगती इत्यादींना चालना मिळते, तसेच सर्वजण हर्षोल्लास, प्रेम, एकता व सहकार्याने राहतात, ती कर्मे चांगली होत.

तेव्हा विद्यार्थ्यांनो, चांगुलपणा आणि वाईटपणा ह्यांत काहीच फरक नाही व हे दोन्ही माणसाच्या मनाजोगत्या विचारांवर आधारित आहेत, असे म्हणणे योग्य नाही. चांगुलपणा किंवा पवित्रता सुख-शांतीची जननी आहे, तर वाईटपणा किंवा अपवित्रता सर्व दुःखांचे मूळ आहे. कामवासना, क्रोधाचा उद्रेक, लोभ, मोह व अहंकार सर्व प्रकारच्या अशांतीचे जनक आहेत. ह्यांवर तुम्ही विजय मिळवा व ब्रह्मचर्य, धैर्य, सहनशीलता, संतुष्टता, अनासक्ती व नम्रता धारण करा, जीवनात दिव्यता आणा आणि निरंतर सुखी राहा.

विद्यार्थ्यांनो, दुःख देणे पाप आहे. मनाची चंचलता तोडफोड करण्यास, लोकांचा अपमान करण्यास, दंगा करण्यास उत्तेजित करते. म्हणून चंचल मन ताब्यात ठेवा. शाळा-कॉलेजातील वस्तू, सामान वगैरेंची मोडतोड करणे, शिक्षकांचा वा प्राध्यापकांचा अपमान करणे, नवीन दाखल झालेल्या विद्यार्थ्यांना छळणे, गरीब व मागास वर्गातील विद्यार्थ्यांना तुच्छ लेखणे, होळीच्या दिवशी धांगडधिंगा घालणे, आणि रस्त्यावरून जाणाऱ्यांना त्रास देणे, ही आसुरी वृत्ती

आहे; असभ्यपणा आहे, मानवतेची रेषा ओलांडण्यासारखे आहे. त्यामुळे लोकांचे शापच मिळतात. विद्यार्थ्यांनो, शाळा-कॉलेजातील आपल्या उपयोगासाठी व प्रगतीसाठी असलेल्या वस्तूंची नासधूस करणे म्हणजे आपले आपल्या सहाध्यायांचे आणि नंतर दाखल होणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे नुकसान करण्यासारखे आहे; हा वेडेपणा आहे की शहाणपणा? आपल्या देशातील संपत्ती नष्ट करणे ही देशभक्ती आहे की देशद्रोह?

विद्यार्थ्यांनो, लोकांना असमर्थ पाहून वा त्यांच्याकडे सुखसोयी कमी असल्याचे पाहून त्यांच्याशी तुच्छतेने वागणे ही सभ्यता, मानवता आहे की असंस्कृतपणा?

विद्यार्थ्यांनो, जर तुमच्यात शक्ती असेल, तर तिचा उपयोग लोकांची सेवा करण्यासाठी करा, त्रास देण्यासाठी नव्हे. लोकांना सुख देऊ शकत नसाल, तर निदान दुःख देऊ नका. सर्वांना निरंतर सुख द्या आणि सुखी व्हा.

विद्यार्थ्यांनो, आता तुम्ही स्वतंत्रपणे विचार करा आणि ठरवा की, आतापर्यंत सांगितलेली तथ्ये लाभदायक आहेत की नाहीत. ती तथ्ये आत्मसात करा. ईश्वरी ज्ञान आणि राजयोगाचा अभ्यास करा.

म्हणजे तुमच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास होईल, चांगल्या सवयी लागतील, चांगले संस्कार घडतील, विवेक विकसित होईल. मनाची एकाग्रता वाढेल, सदाचार आणि सद्द्वर्तन स्वाभाविक होतील, तुमची कार्यक्षमता वाढेल व विचारशक्ती विकसित होईल. जर तुम्हाला आत्मा आणि परमात्मा जाणण्याची जिज्ञासा असेल, जर तुम्ही आपले मन सदैव शांत आणि आनंदी ठेवू इच्छित असाल, तर प्रजापिता ब्रह्मा कुमारी ईश्वरीय विश्व विद्यालय तुमची निःशुल्क सेवा करण्यास तयार आहे. आता त्यासाठी खास वेळ काढून जीवन महान् बनवा आणि निरंतर सुखी व्हा.

-: ओमशांती :-

प्रजापिता ब्रह्मा कुमारी ईश्वरीय विश्व
विद्यालयाद्वारे
मराठी भाषेत प्रकाशित झालेली पुस्तके

मनोबल व मानस सेवा	स्वास्थ्य प्रदर्शन
सहज राजयोग विधी आणि सिद्धी	सात्त्विक आणि योगयुक्त जीवन
अद्भुत चरित्र-1	ईश्वरी मत आणि मनुष्य मत
अद्भुत चरित्र-2	चांगली मुले
ज्ञान योग पवित्रता शांती पथ-प्रदर्शन	बाल नैतिक शिक्षण
साप्ताहिक पाठ्यक्रम	बापदादांचे महावाक्यांचे सार
दिव्य गुणांचा पुष्पगुच्छ	परमात्म्याचे अवतरण
नैतिक शिक्षा चरित्र निर्माण	धर्म कर्म विज्ञान
विज्ञान आध्यात्म व पर्यावरण	मृत्युपूर्वी व मृत्युनंतर काय?
कमल सम पवित्र जीवन	ज्ञानाचे अनमोल मोती
शिव आणि शिवरात्रि	विश्व विद्यालयाचा संक्षिप्त परिचय
श्रीमद् भगवद्गीतेचे सत्य सार	कर्माची गहन गती
असे होते ब्रह्माबाबा	राजयोग प्रवचन माला
प्रेरणादायक गोष्टी	प्रापंचिक जीवनात सहजयोग
मुलांचे बाबा	आत्मा व परमात्म्याचा परिचय

राजयोग, कर्मयोग, निर्विकल्प
समाधी
संस्कार परिवर्तन व व्यवहार शुद्धि
आत्म्याच्या तीन काळांची कहाणी
जीवनांत खरे सुख व खरी शांती
कशी मिळेल
आजचा सुविचार
तनावमुक्त जीवन
निरोगी जीवनाचे दहा सोनेरी नियम
परमात्म्याचा परिचय
मनाची शांती
विकारांवर विजय कसा मिळवावा
सत्य नारायणाची सत्य कथा

गीता ज्ञान दाता कोण?
योगी-जीवन
जीवन हिरेतुल्य कसे होईल
युवका जाग आणि जागव
विद्यार्थ्यांशी हितगुज
नारी तू कल्याणी हो!
पैसा मिळवा पण कसा?
अमली पदार्थ व्यसनाधिनता
शिव संदेश
शिक्षणाची नवी दिशा
ओम शांती
ईश्वरी ज्ञान व राजयोगाचा पत्र-
पाठ्यक्रम (सात पाठ)

प्रजापिता ब्रह्माकुमारीज ईश्वरीय विश्व विद्यालय

पांडव भवन, आबू पर्वत, राजस्थान

संपूर्ण विश्वात एकूण 8500 सेवाकेंद्रे आहेत

महाराष्ट्रातील सेवाकेंद्रे

मुंबई-22 : 19, नरोत्तम निवास, किंग सर्कल स्टेशन जवळ सायन..... फोन: 24073015

मुंबई-56 : 'ओमशांति', स्वस्तिक सोसायटी, प्लाट नं 48,

एन.एस.3 रस्ता, जुहू योजना, विलेपार्ले.....

फोन: 26160789

मुंबई-7 : 23, दर-उल-मुलूक, पं.रमाबाई रोड, गांवदेवी.....

फोन: 23636585

मुंबई-5 : 24-25, 'गौतांजली', रेडिओ क्लबमागे, कुलाबा..... फोन: 22830494

मुंबई-62 : 'आश्रय', 4 रस्ता, एम. जी. रोड,

तिवारी हॉस्पिटलजवळ, गोरेगांव (पश्चिम)..... फोन: 28741882

मुंबई-55 : 102, एवरेस्ट, पहिला मजला, नेहरू रोड,

पोस्ट ऑफिसजवळ, शांताकुंज (पूर्व)..... फोन: 26103731

मुंबई-77 : 23-24, शंकरछाया, 19 म. गांधी रोड, घाटकोपर (पूर्व) फोन: 25093700

मुंबई-80 : गालामानोर, प्लाट नं. 544 बी,

ब्लाक नं. 3,4,5 एन. एस. रोड, मुलुंड (पश्चिम)..... फोन: 25617393

मुंबई-92 : बी/6 गार्डन व्ह्यू अपार्टमेंट, चंदावरकर लेन, बोरीवली(प.) फोन: 28903896

नागपूर-22: (मराठी साहित्य व पत्र-पाठ्यक्रम). 'इंद्रप्रस्थ', 8-अ, वसंत नगर

फोन: 2246793, 2225746, 2245178

पुणे-37 : 19/377, मिरा सोसायटी, शंकर शेट रोड..... फोन: 26450767

पुणे-2 : 111, कावेरी अपार्टमेंट, आंबेडकर कॉलेज जवळ, क्वाटर गेट फोन: 26353327

पुणे-1 : अ-12, 'शांतीकुंज' जी.पी.ओ. समोर..... फोन: 26122525

नासिक-3 : 4612, ओल्ड आग्रा रोड, भागवत निवास,

पंचवटी सेवाकुंज समोर..... फोन: 2518484

अमरावती-6 : 'सुखशांती भवन', विजय कॉलनी..... फोन: 2574397

अकोला-1 : टी/3 किर्तीनगर, गोरक्षण रोड, (उ.ध.) जवळ.....	फोन: 2458547
औरंगाबाद-5 : सुख शांती भवन, 30/35 भानुदास नगर	फोन: 2342199
चंद्रपूर-2 : 'तपस्या भवन', भानापेठ, वार्ड नं. 2, कस्तुरबा रोड.....	फोन: 253574
कोल्हापूर-2 : 2397, शिवाजी पेठ, तटाकडील तालीम गल्ली.....	फोन: 2629421
सोलापूर-2 : 'शिवप्रकाश भवन', 15/18 अ, कारंबा रोड, सम्राट चौ. फोन:	2325671
जळगांव-1 : 'ओमशांती भवन', ढाके कॉलनी, ब्रह्माकुमारीज मार्ग....	फोन: 2236259
भुसावळ-1 : 'राजयोग भवन', यावल रोड.....	फोन: 222949
भंडारा-4 : 'शिव स्मृती भवन', कृष्ण मंदिर वार्ड.....	फोन: 252168
वर्धा-1 : गोपूरी, साठवणे ले-आऊट, पवनार नाका.....	फोन: 242323
यवतमाळ-1 : 'सुख शांती धाम', 74, ओम सोसायटी, अमी रोड....	फोन: 246615
बुलढाणा-1 : एकता नगर, पोस्ट क्वार्टर्सच्या मागे, सक्व्युलर रोड.....	फोन: 242724
लातूर-31 : 'राजयोग भवन', ओल्ड औसा रोड, नंदी स्टॉप.....	फोन: 200097
मलकापूर-1 : जिल्हा बुलढाणा, 40 बीघा, बंदे फ्लोर मिल जवळ.....	फोन: 260386
नांदेड-5 : 'सुख शांती भवन', कैलाश नगर.....	फोन: 251649
सांगली-16 : ब्लॉक नं. 4, प्लॉट नं. 5, साखर कारखाना.....	फोन: 2310342
वीड-22 : 'दिव्य दर्शन भवन', आदर्श नगर, पांगरी रोड.....	फोन: 222915
गोंदिया-1 : 'स्वदर्शन भवन', न्यू लक्ष्मी नगर.....	फोन: 250264
सातारा-1 : कल्याणी नगर, झेड.पी.कॅंपच्या समोर	फोन: 229795
मालेगांव-3 : (जि. नाशिक) 'लाईट हाऊस', 310, संगमेश.....	फोन: 250495
पणजी (गोवा)-1 : ई-98 माळा.....	फोन: 2226044
पणवेल-6 : (जि. कुलाबा) आदिती, प्लॉट नं.107, रूम नं. 102,103, मीडल क्लास सोसायटी.....	फोन: 27452618
कल्याण-1 : (जि. ठाणा) 'स्मृती बिल्डिंग', फर्स्ट फ्लोर, अहिल्याबाई चौक.....	फोन: 2209959
हिंगणघाट-1 : (जि. वर्धा) 'ज्ञान विज्ञान भवन', 148, यशवंत नगर...	फोन: 245028

गडचिरोली-5 : 'शिवशक्ति भवन', शिवाजी वाचनालयाजवळफोन: 232442

देगलूर-17 : (जि. नांदेड) 'अमृतकुंड', दत्त कृपा सोसायटी-2.....फोन: 255607

उदगीर-17 : (जि.उस्मानाबाद) 'सद् भावना भवन', 3-2-1014/1,

ओमशांती कॉलनी..... फोन: 256340

उमरेड-3 : (जि. नागपूर) 'पावन धाम', कावरा पेठ..... फोन: 242787

वरूड-6 : (जि. अमरावती) 'ज्ञानदीप भवन', गोमापूरवार्ड..... फोन: 234073

पुसद-4 : (जि. यवतमाळ) 'आत्मदर्शन भवन', विठाबाई नगर..... फोन: 248333

परतवाडा-5 : (जि. अमरावती) 'शिवदर्शन भवन', मोहन नगर..... फोन: 221353

भारतातील अन्य सेवा केंद्रे

दिल्ली-5 : पांडव भवन, 25 न्यू रोहतक रोड, करोल बाग.....फोन: 23628976

कोलकाटा-20 : 1/अ, आशुतोष मुखर्जी रोड..... फोन: 24753521

अहमदाबाद-22 : 'सुखशांती भवन', भुलाभाई पार्क रोड, कांकरिया.फोन: 25324360

चेन्नई-40 : 'शांतिधाम', प्लॉट नं. 3702-96, 3रा एव्हेंयू अन्नानगर.फोन: 26267441

चंदीगड-20 : 'राजयोग भवन', सेक्टर 33 अे..... फोन: 2601339

OVERSEAS

LONDON-NW 10-2 HH : Global Co-operation House, 65

Pound Lane, Ph : 44-20-8727 3350

NEW YORK, 10017:Brahmakumari's Office at U.N.Room

No. 436, 866 UN Plaza (Ph :1-212-688 1335)

NAIROBI- (Kenya) Global Museum, Maua close, Westlands,

PO Box 123-00606-Ph-254-20-3743572, 3741239

SYDNEY NSW 2131- 'Indraprasth' 78 Alt Street

AshfieldPh : 61-2-9799 9880

PARIS-75020, 74 Rue Orfila, Ph : 33-1-4358 4427

BERLIN Crellestr,-26...Ph-49-30-7813059

GENEVA (Switzerland) : 12 rue. de cour 86, Ph 41-21-7223610
